

A szerb uralomnak a bácskai magyarok nyelvére tett hatása.

(Folytatás.)

A megszállás, amelyről eleinte szerettük volna azt hinni, hogy csak néhány hónapig fog tartani, több mint két évtizedig tartott. Két évtized egy nyelv életében nem nagy idő, de egy nemzet életében untig elegendő ahhoz, hogy a magyar nyelvet beszélők artikulációs bázisát átalakítsa, vagy legalább is kibővítse. Mi ennek megfelelően megtanultuk az illabiális *á* hang rövid párjának az *á* hangnak kiejtését. Szerb beszédünkben és a szerb kölesönszavakban alkalmaztuk és használtuk a *ly* hangot, megtanultuk ejtéskönnyítő nélkül az *r* hang kiejtését és rászoktunk akármilyen vidékről és akármilyen nyelvjáráshoz tartozók voltunk is, a közép *ě* kiejtésére is. A folyamat azonban tovább tartott és mi mind sűrűbben és mind gyakrabban voltunk kénytelenek szerbül beszélni, szerb szavakat használni és a szerb nyelvből átvett szavakat magyar beszédünkbe is belevegyíteni. Minél gyakrabban használtunk egy szerb szót a magyar beszédben, az annál jobban meghonosodott és a hangjai ennek megfelelően a magyar nyelv artikulációs bázisa szerint alakultak át. Ha tehát a magyar beszédben olyan szerb szót vettünk át, amelyben több *á* hang volt, akkor ezek lassan labializálódtak és *a* hangnak hangzottak. A katonanyelvben említett *sajkacsá* szó először *sáj-kácsá*-nak hangzott. A három illabiális rövid *á* közül először a szóvégi *á* labializálódott, majd a mind sűrűbb használat következtében a másik kettő is. Tulajdonképpen éles határvonalat vonni nem lehet, mert egymás mellett élt az *a* alak is, amelyben mindhárom hang még *á*-nak hangzott és az *is*, amelyben már mindhárom hang labializálódott. Egymás mellett volt *torba* és *torbá*, *torbicá* és *torbica*. Az ezeknél sokkal ritkábban használt *divíziá* mellett azonban csak igen ritkán fordult elő a labializálódott *a* hangú *divízija*. A *ćevara*, *popara*, *proja* szavak a másik véglelet mutatják. Ezekben ugyanis mint nagyon gyakran használt szavakban, az *á* hangok végleg labializálódtak, úgy mellettük már az *á* hangú alakokat nem is lehet hallani.

Hanglani jelenség az *is*, hogy a köznyelvi *tyuresija* mellett van *csuresija* alak is. Hasonlóképpen a katonanyelvi *tyátó* mellett van *csátó* alak is. A szerb-horvát *ć* hang képzése tekintetében különbözik mind a magyar *ty* hangtól, mind a *cs* hangtól. A ma-

gyar *ty* hang képzésekor a nyelv hegye a felső fogsor felső falához támaszkodik, viszont a predorzális területe felemelkedik és a szájpaddlás prepalatális anterior részével artikulál. A magyar *cs* hang tulajdonképpen összetett hang, melynek első eleme a *t* úgy keletkezik, hogy a nyelv koronális része a szájpaddlás alveoláris területéhez tapad és így alkot zárt. A másik része a *s* réshang, melynek ejtésekor a nyelv hegye fölemelkedik és a háta kanál-szerűen kissé begörbed. E között a két hang között tehát a *ty* zárhang és a *t+s* összetett hang között áll képzése tekintetében a szerb-horvát nyelv szókezdő és szóvégi *ty* hangja, melynek a szerb-horvát nyelvben a jele *ć*. Ez az oka annak, hogy a magyar ember számára érthetetlen, hogy az *-ics*, *-ics* végződésű neveket a szerb helyesírás miért jelöli mindig *ty* betűvel. A megszállás alatt a szóvégi szerb *ć* hang inkább a magyar *ty* hanghoz közeledett és mi mindannyian *ty* hanggal helyettesítettük a szerb-horvát *ć* hangot. Ezzel szemben a szókezdő szerb-horvát *ć* hang egyrészt azért, mert nagyon ritka volt, alig egy-két szóban fordult elő, nem tudott végleges formában kialakulni, a nyelvérzék és a nyelv szokás egyik alakot sem juttatta végső győzelemhez. Ahhoz túl rövid volt a megszállás ideje és ez az oka annak, hogy a magyar köznyelvbe átvett *csurcsija* mellett volt *tyuresija* is és a katonanyelvi *tuató* mellett közhasználatú volt a *csató* és a *tyébē* mellett *csébē* alak is. Az egyetlen sűrűbben használt szó, szókezdő szerb-horvát *ty* hangja tekintetében a nyelvérzék már döntött, mert a *csőnapcsica* szóban a szókezdő *ć* hang már minden ingadozás nélkül a magyar nyelvben *cs* hangnak hangzik.

A szerb nyelv hangsúlya nem gyakorolt a magyar nyelvre olyan hatást, amelyet talán a nyelvtudomány hozzáértői szerint elvárhattunk volna. Ennek okát elsősorban abban látom, hogy a magyar nyelv egészen más az indogermán nyelvektől eltérő hangsúlytvörvényei miatt védett helyzetben volt. A szerb nyelvben a hangsúly legritkább esetben van az első szótagon. Ilyen esetek a kétszótagos szerb szavak egy része, pl. *vrata*, *glava*, *ruka*, *ajtó*, *fej*, *kar*. Ezeknek a hangsúlyozásánál a magyar anyanyelvűek nem is követtek el sohasem hibát, azonban a többszótagos szavak kiejtésénél, amikor a hangsúly a második, harmadik szótagon kellett hogy legyen, nagyon könnyen megismerték a szerbek azt, hogy a beszélő tulajdonképpen magyar, mert az ilyen szavaknál is az első szótagot hangsúlyozták. Ó-Szerbiai tanárkodásom idején volt magyar kartársnőm, aki nyelvhelyesség és szókinés tekintetében jobban beszélt szerbül, mint én, de a kiejtése és a hangsúlya egészen magyaros maradt.

Nem hatott a magyar nyelvre a szerb szóképzés sem. Nem tudok példát fölhozni arra, hogy magyar szavakat szerb képzéssel láttunk volna el, vagy képeztünk volna tovább. Egyetlen egy ilyen följegyzésem van, amelyet a köznyelvnél a mesterségnevek

tárgyalásánál már említettem, amikor a török eredetű, de a szerbhen is használt *-dzsija* foglalkozás képzővel asztalos helyett valakit *asztaldzsijá*-nak mondtak.

A szerb mondszerkezetek szerepe és hatása a magyar köznyelvre szintén csekélynek mondható. A magyar diáknyelv mutat ugyan fel egészen szerbes mondszerkezeteket, amelyekkel a dolgozatokat javító tanár még itt-ott találkozik, azonban több példát mint a már munkám bevezetésében felhozottak, nem tudok idézni. (V. ö. 10. oldal.)

Befejezés.

A szerb nyelv hatását a magyar nyelvre a fentiekben foglaltam össze. Tudom, hogy munkám nem teljes. Szolgáljon mentségemre az, hogy hasonló munka még nem jelent meg és nem volt módomban mások módszeres tapasztalataiból okulni. Szeretném remélni, hogy a fentiek nem jelentik az ilyenirányú kutatások befejezését, hanem a kezdetét és rajtam kívül mások is tovább fogják kutatni ezeket a kérdéseket. Érdekes lesz, ha a trianoni békeszerződéssel ideiglenesen elcsatolt országrészek magyar lakosságának az idegen uralom alatti nyelvi elváltozásait, kölcsönszavait feldolgozzuk, mert a magyar nyelvtudomány későbbi művelői ezek alapján állapíthatják meg véglegesen, hogy milyen nyomott hagyott hátra a magyar nyelvben a trianoni békeszerződések által teremtett helyzet.

Bogner József

Einfluss der serbischen Oberhoheit auf die Sprache der Südungarn

(Deutscher Auszug des vorangehenden Artikels)

Wie bekannt, kämpfte Ungarn im Weltkrieg von 1914 an der Seite Österreichs, Deutschlands, Bulgariens und der Türkei für das eigene und seiner Bundesgenossen Gedeihen. Nach dem unglücklichen Ausgang des Krieges verteilte man verschiedene Gebiete Ungarns unter seine Bundesgenossen und Feinde. Je einen Teil erhielten Rumänien, die Tschechoslowakei, Serbien, Österreich, Polen und Italien. Diese von Ungarns Körper losgerissenen Gebiete kamen, von einzelnen Ausnahmen abgesehen, auch heute noch nicht zu Ungarn zurück.

Die Sprachwissenschaft hat längst festgestellt, dass die zwischen verschiedenen politischen Grenzen lebenden Gleichsprachigen verschiedene Sprachentwicklung aufweisen können. Das hat man aber bisher noch nicht behandelt, was für Einfluss in einem Staate die Sprache des herrschenden Volkes auf die Sprache einer nationalen Minderheit ausübt. Die Frage wird von vorliegender Arbeit untersucht.

Die Batschka kehrte im April 1941 infolge des Ausbruchs des deutsch-jugoslawischen Krieges zu Rumpf Ungarn zurück. Wir haben also untersucht, was für Einfluss die 23 jährige serbische Herrschaft auf die ungarische Minderheitssprache allhier ausübte. Was für fremde Elemente gerieten in die ung. Sprache und wie weit diese auf Dauer Anspruch erheben können, oder auch nicht.

Den bedeutendsten Einfluss der serbischen Herrschaft bezeichnen die Lehnwörter, die die ungarisch Sprechenden vom herrschenden serbischen Volk erlernten und die in dieser Epoche allgemeingebräuchlich wurden.

Wenn man in Betracht nimmt, dass es keine Sprache gibt, die ein einheitliches Ganzes bildet, sondern im Gegenteil, jede Sprache eigentlich sich in sehr viele individuelle Sprachen verteilt, unter denen man bei den eine gleiche Lebensweise Führenden und in einer und derselben Gegend Lebenden Ähnlichkeit finden kann, d. h. Schichten sich bilden, die mehr oder weniger gleich vorkommen, muss man untersuchen, ob denn in allen Schichten der ung. Sprache die serbischen Lehnwörter sich gleicherweise zeigen und besonders, welche die Begriffs und Gegenstandsumkreise waren, aus denen die meisten Lehnwörter hervorgingen.

Dies untersuchend stellte sich heraus, dass die ung. Umgangssprache verhältnismässig die meisten Lehnwörter aus dem Serbischen übernahm und ihr grösster Teil Fachausdrücke des amtlichen Verwaltungsapparates waren. Der Name des Staates, der Münzenheiten, die Namen der verschiedenen Ämter der Rangstufen, der in den Ämtern häufiger vorkommenden Begriffe waren die Wörter, die fast jeder Ungar erlernen und brauchen musste.

Ebenfalls viele Entlehnungen fanden innerhalb verschiedener Begriffskreise des sozialen Lebens statt: besonders Ausdrücke der Gastwirtschaften und des Essens und Trinkens im Wirtshaus.

Die ungarische Schuljugend, die gezwungen war ihre Studien in Schulen mit serbischer Unterrichtssprache zu absolvieren, übernahm einerseits von den Kameraden, anderseits aus den mit dem Schulbetrieb zusammenhängenden Fachausdrücken ungemein viele Lehnwörter. Die Namen der Fachgegenstände, die Begriffe, die mit dem Einschreiben zusammenhängen, die Noten der Zensur, Mahnungen usw. waren fast ausschliesslich in serbischer Sprache im Gebrauch. Die Namen der Sportgeräte, der Turnapparate, der verschiedenen Süssigkeiten, die die Schuljugend zu geniessen pflegt, ergaben sich auch als Lehnwörter aus dem Serbischen.

Im Ungarischen brauchen wir die Nominativform der klassischen Namen. Demgegenüber verwendet die serbische Sprache, genau so wie die deutsche, die Stammformen der klassischen Namen. Dem entsprechend pflegen alle die Ungarn, die die Geschichte in serbischer Sprache lernten, die klassischen Namen in der Stammform zu brauchen.

Die Militärdienst tuenden jungen Ungarn übernahmen auch eine ganze Legion serbischer militärischer Fachausdrücke und bürgerten sie in der ung. Sprache ein. Am häufigsten die Namen der Kleidungsstücke, dann die der verschiedenen Ausrüstungsgegenstände, der Rangstufen und der militärischen Einheiten. Die Namen der besonderen serbischen Esswaren, der militärischen Beschäftigungen, die Wörter des Befehls. Benennungen militärischer Gebräuche sind ebenfalls massenhaft übernommen worden.

In der Militärsprache bilden eine eigene Gruppe alle die Flüche, die beim serbischen Volk häufig vorkommen und deren grösste Zahl die gedienten ungarischen Jungen in die ungarische Sprache verpflanzten.

Die serbische Herrschaft duldete die ungarischen Ortsnamen nicht, sondern vertauschte sie mit serbischen Namen. Auch diese Namen spielten eine grosse Rolle und waren allgemein gebräuchlich in der ungarischen Sprache. Die Serben haben einen

Teil der ung. Ortsnamen nur mit Veränderung der Lautform ihrer Sprache angeglichen. Einen anderen Teil ersetzten sie mit ähnlich klingenden Lautformen, wieder einen anderen Teil übersetzten sie ganz oder teilweise. Endlich bekamen viele Ortschaften ganz neue Namen, solche, die man mit den früheren in gar keinen Zusammenhang bringen kann. Am häufigsten benannte man die Ortschaften nach heutigen Politikern oder nach den Grossen der serbischen Geschichte. Die Strassennamen ergaben die Namen serbischer Herrscher, Könige, Bildhauer, Schriftsteller, Dichter, oder aber eine Ortsgegebenheit in serbischer Sprache.

Die Wirkung serbischer Vor- und Zunamen ist ebenfalls nachzuweisen, aber deren Bedeutung ist nicht besonders gross. Die Serben erlaubten den Gebrauch ungarisch lautender Taufnamen nicht und deshalb prangten auch in den ungarischsten Städten auf den Firmen die Taufnamen in serbischer Sprache.

Die ung. Kulturvereine, Sportvereine führten ebenfalls serbische Namen. Das Sportinteresse unserer Tage brachte es mit sich, dass die serbischen Namen der Sportvereine ausnahmslos allgemeingebäuchlich wurden unter den ungarisch Sprechenden.

Unter den fremden Elementen einer Sprache spielen nicht nur Lehnwörter eine Rolle, sondern auch Laute. Die ung. Sprache übernahm zur Zeit der serbischen Oberhoheit mehrere Laute aus der serbischen Sprache. Sie übernahm den dem illabialen *á* Laut entsprechenden kurzen *á* Laut, wie auch den *ly* (mouilliertes *l*) Laut, der auf dem grössten Gebiet der ung. Sprache schon nicht mehr gebräuchlich ist. Die ung. Sprache kannte vordem den silbenbildenden *r* Laut nicht und konnte ihn nur mit Ausspracheerleichterungen gebrauchen. Während der serbischen Besetzung veränderte sich die ung. Artikulationsbasis so sehr, dass man diesen *r* Laut ohne Erleichterungen aussprechen konnte. In den übernommenen Lehnwörtern gab es auch sonst noch der ung. Artikulationsbasis unbekannt Laute. Deren Bedeutung ist aber wesentlich unwichtiger als die der angeführten.

Der Akzent der serbischen Sprache beeinflusste den ungarischen nicht so sehr wie man es erwarten könnte. Dessen Ursache ist wahrscheinlich die, dass die ung. Sprache von den indogermanischen infolge ihrer gänzlich abweichenden Betonungsgesetze fernab steht, und dies sicherte ihr einen gewissen Schutz.

Die serbische Wortbildung beeinflusste die ungarische nicht, wie auch das Abfärben serbischer Satzkonstruktionen fast garnicht zu merken ist.

Vorliegende Arbeit bedeutet natürlich keinen Abschluss ähnlicher Untersuchungen, sondern nur den Anfang. Verfasser konnte keinen Nutzen ziehen aus methodischen Erfahrungen anderer Forscher. Er hofft aber, dass noch andere sich mit

denselben Problemen auf zurückgekehrten Gebieten, die unter tschechischer oder rumänischer Oberhoheit standen, beschäftigen werden, und hier die sprachlichen Veränderungen sowie Lehnwörter der Bevölkerung feststellen werden; denn auf Grund dessen wird die ung. Sprachwissenschaft später feststellen können, welche Spuren die durch den Trianon-Frieden geschaffene Lage in der ungarischen Sprache hinterliess.
